

направленої на уніфікацію свідомості дітей. В дослідженні були використані проблемно-хронологічний, історико-сравнительний, історико-психологічний і інші методи. В 1920-х – на початку 1930-х рр. відбувалися пошуки змісту комуністичної ідеології, визначалися її функції в суспільстві, методи впливу на дітей. Влада, в частині із-за нехватки засобів, відмовилася від ідеї виведення сільських дітей із сімей, масової організації дитячих будинків, дитячих садочків. Образовально-виховна система включала наступні основні компоненти: школа – дитячий будинок, дитячий садочок; соціалістичне виховання – дитячий комуністичний рух. В початку 1930-х рр. школа, референтні групи, дитяча література і інші структурні елементи образовально-виховної системи УСРР мали тотальний вплив на дітей, нівелюючи базові цінності предківського (дореволюційного) життєвого досвіду селянства.

Ключові слова: “нові діти”, ідеологія, образовально-виховна система, референтні групи.

* * *

УДК 94(477)

Придубайло О. М.
аспірантка кафедри історії та археології
слов'янських народів, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), prydubaylo@gmail.com

ГОЛОД 1921–1923 РР. СЕРЕД НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Національна політика Радянської держави в 20-ті рр. ХХ ст. мала ряд характерних рис – передусім це розгортання репресій. Наразі національне питання є не менш гострим та актуальним як для світової спільноти, так і для нашої країни зокрема. Для його розкриття в згаданий період було використано описовий, аналітичний та узагальнюючий методи, за допомогою яких визначено причини, перебіг та наслідки голоду 1921–1923 рр. на українських землях. Досі увага істориків прикута до подій 1931–1933 рр., що офіційно були визнані голодом. Натомість щодо голоду 1921–1923 рр. точаться суперечки та дискусії, чи вважати його спланованим та штучним. Можливо зазначити, що це страшенне явище було викликане як об'єктивними обставинами – погодніми умовами, так і репресивною політикою радянської влади щодо заможного селянства – а саме завищеними нормами хлібозаготівлі та переходом на продовольчий податок.

Ключові слова: національні меншини, репресії, національна політика, голодомор, нова економічна політика.

Ще одним непротриманим шаблем у національних стосунках етносів радянського союзу став голод 1921–1923 рр., адже і досі думки щодо того, чи був він запланованим та цілеспрямованим на знищення певної частини населення, не мають однозначності. Перехід від політики “воєнного комунізму” до непу зайняв певний проміжок часу, який включив в себе голодні 1921–1923 рр. В березні 1921 р. на Х з'їзді РКП(б) було прийнято рішення про заміну продрозверстки продовольчим податком, що означало фінал політики “воєнного комунізму”. На практиці ж продрозверстка фактично продовжувалася до 1923 р. [3, с. 29].

На місцях проводилося розкуркулення заможної частини сільського населення, а так як саме представники нацменшин в своїй більшості були заможними, вказана акція головним чином охопила їх. Завищені плани продрозкладки та неврожай 1921 р. на значній території України спричинили масову загрозу голоду. Селянство залишилося без продовольства та насіння на посів під врожай 1922 р. Згідно статистичних даних в листопаді 1921 р. кількість голодуючих в УСРР була 2 658 тис. чол. Найбільша кількість скарг надходила з посушливого південного регіону [2, с. 9]. Історик О. Мовчан зазначає, що кількість людських втрат може бути порохана досить приблизно, адже повний перепис населення у 1921–1923 рр. не проводився, а здійснення ретельного обліку смертностей та

народжуваності місцевими статистичними органами було неможливим [4, с. 30–36].

Передумовами голоду стали хлібозаготівельні кампанії, збирання продрозкладки та початок процесу колективізації. На особливому рахунку перебували прикордонні райони Радянського Союзу, оскільки Польща розглядалася як один з ймовірних противників у майбутній імперіалістичній війні. Так, польський Мархлевський та німецький Пулинський райони за радянськими даними мали один з найменших показників колективізації в Україні. У 1934 р. у Пулинському районі із 5 560 господарств у колгоспи було об'єднано 2 758, або 48,7% [11, арк. 63]. Скарги на завищений податок лунали з Волинського регіону. В докладній записці члена ЦКНМ Х. Д. Саулевича про сільськогосподарський податок в умовах Волинського Полісся від 10 липня 1925 р. йдеться про те, що в Житомирському окрузі найбільша кількість скарг від селян стосується питання про перерахування великої рогатої худоби в землю при визначенні суми сільськогосподарського податку. Крім того в документі до відома Президіуму ВУЦВК доводяться дані про “недорід останніх двох років” (тобто 1923–1924 рр.). “Селяни даного регіону відчувають крайню нужду (хліб давно з'їдений: в деяких селах діють харчові пункти для дітей, в інших же, не дивлячись на посилені заходи охорони, селяни вирубують державні ліси і вивозять ліс “в степ”, продаючи його за мізер), бачать причину своїх бід саме в системі оподаткування, що спричинила ліквідацію більше половини великої рогатої худоби. Зниження коефіцієнту перерахунку (1 голова = 0,5 десятини) ... не змінює основної причини скарг”. Оскільки велика рогата худоба була єдиним джерелом для підтримання родючості землі, а мінеральні добрива недоступні для загалу, то зрозуміло, в чому причини неврожаю і плачевного стану селян [7, арк. 344]. Дослідник польської національної меншини І. Г. Білас також називає початком репресій саме голод 1921–1923 рр. У місцях компактного проживання поляків велика увага приділялася реалізації постанови РНК УСРР “Про п'ятихатки і десятихатки” від 1920 р., за якою кожне село, хутір ділилися на кутки з 5 або 10 господарств, визначався старший, переважно з незаможних селян, на якого покладався обов'язок сприяти “комнезамам у виконанні хлібної розверстки” [6, арк. 85–86]. Вони зобов'язані були регулярно доповідати відповідним органам влади: а) про політичне становище в населених пунктах; б) про всіх бандитів, їх пособників і тих, хто ховається; в) про сім'ї односельчан, члени яких перебувають у банді; г) про всіх осіб, які ведуть агітацію проти радянської влади, сприяють бандитам, постачають їм зброю, продукти. “Десятихатники” мали з'ясувати кількість “банди”, нести відповідальність за несвоєчасну та неповну інформацію. Таким чином, в суспільстві почав вводитись інститут доносів та наклепів.

Реквізиція хліба та продовольства, експропріація худоби, насильницькі дії продзагонів важким лихом обернулися для всього населення України, включаючи й національні меншини. Продовольчі труднощі переросли у масовий голод 1921–1922 рр.

У грудні 1921 р. на IV Всеукраїнській конференції КП(б)У партійне та радянське керівництво УСРР визна-

ло факт голоду, не в змозі приховати існуючі факти – скорочення посівних площ, наявність випадків голодної смерті, міграційні процеси серед населення [5, с. 21].

У кінці 1921 р. повністю голодуючими були оголошені більша частина південноукраїнських земель: Запорізька і Донецька губернії, Дніпропетровський, Херсонський і Миколаївський повіти Миколаївської губернії, Катеринославський і Новомосковський Катеринославської, Одеський і частково Тираспольський Одеської [4, с. 7–8].

Голод 1921–1923 рр., що охопив українські землі, на перше місце поставив питання виживання населення, відсторонивши національні питання (хоча б “політику коренізації”) на задній план. Варто зазначити, що методи здійснення хлібозаготівель (погрози, шантаж, незаконне утримання під вартою, знущання над жінками, побиття селян тощо) були повністю ідентичними як в українських селах, так і в місцях проживання національних меншин. Навіть зараз не встановлено точне число жертв голоду 1921–1923 рр. в Україні серед жителів тисяч українських, німецьких, польських, єврейських, грецьких, болгарських та інших національних сіл. За тогочасними розрахунками Наркомздоров’я УСРР, від голоду померло 47,5 тис. чоловік, проте сучасні історики наводять приблизні дані до 300 тис. чол.

Отож наведені факти щодо соціально–економічного та політичного становище українських земель дають підставу виокремити в окремий етап період перехід від політики “воєнного комунізму” до нової економічної політики, що характеризувався погіршенням економічної ситуації в українських землях аж до голоду 1921–1923 рр., викликаного як об’єктивними погодними обставинами, так і репресивною політикою радянської влади щодо заможного селянства.

Список використаних джерел

1. Голод 1921–1923 років в Україні: зб. документів і матеріалів / АН України, Ін-т історії України та ін.; упоряд. : О. М. Мовчан, А. П. Огінська, Л. В. Яковлева; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с.
2. Драмарецький Б. Б. Голод 1921–1923 років в Україні (Маловідомі сторінки трагічної історії). – К., 1997. – 22 с.
3. Котляр Ю. В., Міронова І. С. Голодомори 1921–1923 рр. та 1932–1933 рр. на Півдні України: етнічний та міжнародний аспекти / Монографія. – Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили. – 2008. – 204 с.
4. Мовчан О. М. Голод 1921–1923 рр. на Україні // УІЖ. – 1990. – № 12. – С. 30–36.
5. Орлик В. М. Молдавська національна меншина в Україні (1919–1923 рр.) / В. М. Орлик; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 1998. – 42 с.
6. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1714. – Арк. 85–86.
7. Там само. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 2787–І. – Арк. 344.
8. Там само. – Ф. 258. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 47.
9. Там само. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 818. – Арк. 1.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 610. – Арк. 177.
11. Там само. – Оп. 6. – Спр. 350. – Арк. 63.

References

1. Holod 1921–1923 rokiv v Ukraini: Zb. dokumentiv i materialiv / AN Ukrainy, In-t istoriyi Ukrainy ta in.; Uporyad. : O. M. Movchan, A. P. Ohins'ka, L. V. Yakovlyeva; Vidp. red. S. V. Kul'chyts'kyu. – K. : Nauk. dumka, 1993. – 240 s.
2. Dramarets'kyu B. B. Holod 1921–1923 rokiv v Ukraini (Malovidomi storinky trahichnoyi istoriyi). – K., 1997. – 22 s.
3. Kotlyar Yu. V., Mironova I. S. Holodomory 1921–1923 rr. ta 1932–1933 rr. na Pivdni Ukrainy: etnichnyu ta mizhnarodnyu aspekty / Monohrafiya. – Mykolayiv : MDHU im. Petra Mohyly. –

2008. – 204 s.

4. Movchan O. M. Holod 1921–1923 rr. na Ukraini // UIZh. – 1990. – № 12. – S. 30–36.
5. Orlyk V. M. Moldavs'ka natsional'na menshyna v Ukraini (1919–1923 rr.) / V. M. Orlyk; Kirovohrads'kyu derzh. pedahohichnyu un-t im. Volodymyra Vynnychenka. – Kirovohrad, 1998. – 42 s.
6. TsDAVO Ukrainy. – F. 1. – Op. 2. – Spr. 1714. – Ark. 85–86.
7. Tam samo. – F. 1. – Op. 2. – Spr. 2787–I. – Ark. 344.
8. Tam samo. – F. 258. – Op. 1. – Spr. 1. – Ark. 47.
9. Tam samo. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 818. – Ark. 1.
10. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 610. – Ark. 177.
11. Tam samo. – Op. 6. – Spr. 350. – Ark. 63.

Prydybaylo O. M., graduate student of the Department of the History and Archaeology of the Slavic peoples, National Pedagogical University by M. P. Dragomanov (Ukraine, Kiev), prydybaylo@gmail.com

The famine of 1921–1923 years among national minorities in Ukrainian territory

The national policy of the Soviet state in the 20-ies of XX century have a number of characteristics – especially this deployment repression. Currently, the national question is no less acute and urgent for both the international community and our country in particular. In its disclosure to the same period was used descriptive, analytical and synthesis methods by which identified the causes, course and consequences of the famine 1921–1923 years on Ukrainian territory. Until now, historians focused attention to events 1931–1933 years, which were officially recognized the Holodomor. Instead, on the famine 1921–1923 years, sharpen debate and discussion, or take it planned and artificial. We can note that this terrible phenomenon was due to both objective circumstances – weather conditions and the repressive policies of the Soviet government to wealthy peasants – namely excessive grain procurement rules and the transition to a food tax.

Keywords: national minorities, repression, national policy, famine, the new economic policy.

Прыдыбайло О. М., аспирантка кафедри історії та археології слов'янських народів, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), prydybaylo@gmail.com

Голод 1921–1923 гг. среди национальных меньшинств на украинских землях

Национальная политика Советского государства в 20-е гг. имела ряд характерных черт – прежде всего это развертывание репрессий. Сейчас национальный вопрос не менее острый и актуальный как для мирового сообщества, так и для нашей страны в частности. Для его раскрытия в указанный период было использовано описательный, аналитический и обобщающий методы, с помощью которых определены причины, ход и последствия голода 1921–1923 годах на украинских землях. До сих пор внимание историков приковано к событиям 1931–1933 гг. официально были признаны голодомором. Зато относительно голода 1921–1923 гг. ведутся споры и дискуссии – был ли он запланированным и искусственным. Можем отметить, что это страшное явление было вызвано как объективными обстоятельствами – погодными условиями, так и репрессивной политикой советской власти по зажиточному крестьянству – а именно завышенным нормам хлебозаготовки и переходом на продовольственный налог.

Ключевые слова: национальные меньшинства, репрессии, национальная политика, голодомор, новая экономическая политика.

* * *

УДК [631.526+631.01]:061.64:664.1[“1921/1927”]:332.024

Ситнікова А. С.
аспірантка, Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека НААН
(Україна, Київ), nastya.sytnikova@ukr.net

СОРТО–НАСІННЄВЕ УПРАВЛІННЯ ЦУКРОСТЕСТУ (1921–1927 РР.): ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Сорто–насінове управління Цукротресту (ЧУ) відіграло важливу роль не тільки в історії розвитку вітчизняної селекції і насінництва, а й дослідної справи взагалі. Зосередження в управлінні відомих на той час вчених дозволило отримати визначні досягнення таких наукових напрямів як сортовіцтво, аеротехніка вироцуння рослин, метеорологія, ентомологія, фітопатологія, агрохімія тощо. Метою даної публікації є висвітлення програми наукових досліджень та організації побудови ЧУ.

У викладеному матеріалі методом історико–наукового аналізу розкрито історію створення ЧУ Цукротресту, як адміністративної інституції в галузі селекції і насінництва цукрового буряку для забезпечення потреб цукрової промисловості УСРР в 20-х роках XIX ст. Висвітлено його організаційну структуру, завдання та напрями наукових досліджень, здійснено короткий аналіз діяльності одного з дорадчих органів управління – Наукової Ради.